

Г.Г. Кривчик

Дніпропетровський національний університет

залізничного транспорту ім. В. Лазаряна

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСНОВНИХ ФОРМ

НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ У ВНЗ

Стаття присвячена деяким питанням методики проведення лекційних і семінарських занять у вищій школі в контексті імплементації наріжних принципів Болонського процесу.

Ключові слова: Болонський процес, Велика хартія університетів, вища освіта, студенти, лекція, семінар.

Статья посвящена некоторым вопросам методики проведения лекционных и семинарских занятий в вузах в контексте имплементации основных принципов Болонского процесса.

Ключевые слова: Болонский процесс, Великая хартия университетов, высшее образование, университет, студенты, лекция, семинар.

The article is devoted to the peculiarities of methodic of training of student youth in the context of Bologna Process.

Key words: Bologna Process, Magna Charta Universitatum, higher education, university, students, lecture, seminar.

Прийнято вважати, що базовим документом Болонського процесу є Декларація від 1999 р. Насправді це лукавство. Адже Декларація є суто технічним документом: про ступені, кредити, рівні вищої освіти тощо. Її приймали чиновники. Науковці й педагоги прийняли ще в 1988 р. інший документ - Велику хартію університетів, де чітко сформулювало основні принципи вищої освіти: незалежність університетів від політичної й економічної влади; взаємозв'язок навчання й наукових досліджень, співдружність професора і студента; поширення європейських гуманістичних цінностей [3]. Саме зазначені принципи слід було насамперед впроваджувати у вітчизняній вищій школі. А вже потім думати про інструменти їх реалізації, зокрема про кредитно-модульну систему.

Між тим доводиться констатувати, що значна частина наших молодих колег мають дуже серйозні прогалини у володінні основними педагогічними інструментами, тобто в методичній підготовці. Цьому є пояснення. Адже коли вони вчилися в університеті чи інституті, поняття методичної майстерності їм здавалися чимось абстрактним й нікчемним, сама методика викладання вважалася предметом другорядним та й, правду кажучи, спеціальні кафедри зазвичай доручали викладати зазначену дисципліну не кращим своїм професорам. Як кажуть: «Хто вміє, той і робить, хто не вміє, той інших навчає, а хто не вміє ні того, ні іншого, той навчає, як треба навчати». У аспірантурі - те ж саме: головне - «дисер» написати. Щодо навчальної літератури з педагогіки вищої школи, то вона хоча й містить цілком правильні рекомендації, але, на мій погляд, вони потребують додаткових роз'яснень, що ґрунтуються на практиці, педагогічному досвіді [1; 2; 4; 7; 11 та ін.]. Поява даного повідомлення обумовлена прагненням висловити власне бачення сутності основних форм навчального процесу - лекції й семінарського заняття.

Одним з наріжних принципів Великої Хартії Університетів є принцип нерозривного зв'язку процесу навчання з науковими дослідженнями. Звідси випливає, що спілкування зі студентами на лекції чи семінарському занятті має бути органічним продовженням нашої наукової та науково-методичної діяльності, базуватися на ній. Має діяти правило: якщо ти не займаєшся постійно науковою творчістю, то не маєш ніякого морального права викладати у вищій школі. Звільни своє місце іншому, а сам шукай себе в іншій сфері.

Водночас викладацька робота — це головна функція викладача вищої школи. Вона вимагає не менш професійного ставлення до роботи, ніж наука. Але водночас потребує дещо інших підходів. Скажімо, в статті чи монографії необхідно передусім довести та обґрунтувати власну наукову гіпотезу. В початковому посібнику чи підручнику головне — це в популярній формі подати певну кількість інформації, яку потрібно засвоїти студентам. Переносячи такий підхід на лекцію, доцент-початківець зазвичай щиро прагне всю цю інформацію вкласти у вуха слухачів — якби чогось не упустити! Або ще гірше — читає лекцію в буквальному розумінні слова «читати». В той час, як від нього потребується зовсім інше: по-перше, роз'яснювати (а не читати й викладати!) складні питання теми, по-друге, прищепити студентам любов і повагу до своєї дисципліни, прагнення студентів самостійно поглибити свої знання; по-третє, стати авторитетом для своїх студентів. Щоб вони могли сказати про тебе: «Цей «препод» знає предмет краще, ніж свою власну біографію».

Педагогічні прийоми можуть бути різними: використання наочності, аудіо-, відео техніки, схем, таблиць, позначення лекції індивідуальними спогадами, живими прикладами, дотепними жартами тощо. Однак при цьому потрібно усвідомлювати, що названі прийоми не самоціль, а допоміжні інструменти. Вони мають слугувати створенню в аудиторії атмосфери оволодіння знаннями, культу знань. Отримання знань має стати цікавим, захоплюючим дійством. Як мінімум слід привернути увагу до предмету розмови. Для цього, крім науковості й об'єктивності, ще потрібні артистичність і ораторське мистецтво.

Начальна лекція — специфічний жанр індивідуальної усної творчості. Певним чином лекція в студентській аудиторії — це театр одного актора. Тож лекція як публічний виступ не може бути простим озвученням монографії, «конспекту лекцій», тим паче — навчального посібника. Люди старшого покоління можуть пригадати, яким успіхом користувалися в 60-70-ті роки минулого століття телевізійні передачі «В гостях у Іраклія Андронікова»: «Чи був Лермонтов знайомий з Пушкіним?», «Таманська знахідка», «Співає Федір Шаляпін», «Обід на честь Качалова», «Бородіно» та ін. [5]. У наукових колах Андронікова знали як видатного вченого-літературознавця, дослідника творчості М. Лермонтова. Його роботи характеризувалися глибокою аналітичністю, лаконічною науковою мовою, аргументованими висновками. Натомість публічні виступи Андронікова — сама артистичність, яскраві образи, емоційність, глибоке проникнення в людські душі, надзвичайне відчуття минулого. Нібито дві зовсім різні людини.

Пригадується спостереження протилежного характеру. У свій час вашому покірному слугі довелося слухати лекції корифеїв історичної науки в республіканській школі лекторів товариства «Знання». Серед них — провідний учений, автор багатьох монографій і статей з питань національної політики й міжнародних відносин, у майбутньому директор одного з академічних інститутів, ім'я якого він нині носить. Здавалось би, йому й карти в руки — донести до нас, молодих учених, свої глибокі знання актуальної й цікавої проблеми. Але нас чекало справжнє розчарування. Скучно, нецікаво. Справа в тім, що лектор обмежився тим, що зачитав нам свою останню публікацію в науковому журналі. Можливо, через брак часу на підготовку. Стаття, поза сумнівом,

була вельми розумна, як і все, щр він написав, а лекція - ніяка, тобто провальна. До речі, лектор і сам це зрозумів вибачився за неї в нас (щр зробило йому честь).

Буває й навпаки. Ось відомий характерний випадок з історії університетської освіти. У 40-50-х рр. XIX ст. у Московському університеті викладав професор історії Тимофій Миколайович Грановський. Сучасники згадували, що коли він читав лекції з всесвітньої історії, в аудиторіях ніде було яблуку впасти — приходили послухати знаменитого вченого й професора студенти інших факультетів, правдами й кривдами потрапляли в аудиторію навіть сторонні шанувальники історії. Одна біда - як зберегти цю спадщину, донести її до прийдешніх поколінь? Тож, щрб лекції шановного професора збереглися для нащадків, його учні вирішили застенографувати їх, після чого він вніс авторські правки. Зрештою лекції Т. М. Грановського з історії Пізнього Середньовіччя були надруковані. Двічі були передруковані в радянські часи [9; 10]. Певна річ, вийшла непогана книга. Але, як на мене, не більше того. Зникла чарівність живого спілкування. Отже, не можна плутати різні жанри.

Семінарське заняття також має свою специфіку. Це зовсім не переказ фактажу і не повторення лекції, а специфічний жанр педагогічної творчості. Семінар не може бути й формою перевірки знань. Тим більше не можна перетворювати заняття в обтяжливе опитування, перевірку домашніх завдань. Категорично заборонено робити з семінарського заняття суворий допит, де студенту заздалегідь відведена роль ледаря й нехлюя. Семінарське заняття існує насамперед для того, щрб студенти мали змогу висловити свої судження з тих чи інших питань. Заняття буде набагато більш ефективним, якщо його провести у формі дискусії, де створено атмосферу повної єдності професора й студента, як цього, до речі, вимагає Велика хартія університетів: «Університет - це ідеальне місце спілкування студента і професора» [3].

Видатний російський історик XIX ст. В.О. Ключевський писав: «Викладачам слово дано не для того, щрб приховувати усипляти свою думку, а для того, щрб пробуджувати чужу» [6, с.397]. Зазначений афоризм якнайкраще відбиває дидактичний зміст семінарського заняття. Адже мета семінарського заняття - не тільки закріплення навчального матеріалу, але й насамперед формування навичок професійної полеміки. Завдання викладача вміло сформулювати запитання, загострити обговорення, диригувати ним, навіть спровокувати диспут, як колись це геніально робив Сократ, судячи зі знаменитих «Діалогів» Платона [12]. Щрп Правда, Сократу було, вочевидь, значно легше. Адже в його «аудиторії» на свіжому повітрі було 5-7 учнів, у нас - 30-і більше. Але методи активізації заняття мають бути тими ж самими - створення приводу для диспуту, розв'язання разом з учнями низки логічних проблем. Як пожартував один студент: «Історія - не математика, тут постійно слід думати».

Утім, у педагогічному арсеналі кожного досвідченого викладача є різноманіття методів, прийомів, форм роботи. На власний розсуд він обиратиме такі, щр стануть найбільш ефективними саме для тієї чи іншої аудиторії. В цьому виявляється майстерність і індивідуальність ученого як педагога, а педагогічна наука набуває рис наукової творчості.

Бібліографічні посилання:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання/А.М. Алексюк. - К.: Вища шк., 1997. - 168 с.
2. Болюбаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти / Я.Я. Болюбаш - К., 1997. - 63 с.

3. Велика Хартія Університетів (Magna Charta Universitatum) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: euroosvita.net/?category=17&id=1049.
4. Гладуш В.А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія: навч. посіб. / В.А. Гладуш, Г.І. Лисенко. - Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2014. -416 с.
5. Ираклий Андроников [Електронний ресурс]. - Режим доступу: 5mp3.org/music/Ираклий.1inR%20Андроников
6. Ключевский В.О. Соч. в 9 т. Т.IX. Материалы разных лет / Под ред. В.Л. Янина. - М.: Мысль, 1990. - 525 с.
7. Кнодель Л.В. Педагогіка вищої школи: посіб. для магістрів / Л.В. Кнодель. - К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. - 136 с.
8. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб./ А.І. Кузьмінський. - К.: Знання, 2005. -486 с.
9. Лекции Т.Н. Грановского по истории средневековья / Т.Н. Грановский. - М. : Изд-во АН СССР, 1961.-211 с.
10. Лекции Т.Н. Грановского по истории Позднего Средневековья (записи слушателей, с авторской правкой) / Т.Н. Грановский. - М.: Наука, 1971. - 172 с.
11. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; за ред. З.Н. Курлянд. - К.: Знання, 2007.-495 с.
12. Платон. Діалоги / Платон. - М.: Мысль, 1986. - 607 с.